

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din
IAȘI
ȘCOALA DOCTORALĂ A FACULTĂȚII DE ISTORIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**Cercetări arheologice cu privire la bisericile din Iași
sfârșitului de secol XVI și din secolul al XVII-lea: Nicoriță, Golia,
Socola și Stratenia**

REZUMAT

Coordonator științific:
PROF. UNIV. DR. LAURENȚIU RĂDVAN

Doctorand: ELENA TUDOSE (Gherman)

Iași, 2026

CUPRINS

INTRODUCERE.....	4
Nivelul actual al cercetării în domeniu.....	6
CAPITOLUL I: ORAȘUL IASI ÎN ULTIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA ȘI ÎN SECOLUL AL XVII-lea.....	10
CAPITOLUL II: BISERICA SFÂNTUL IOAN CEL NOU A FOSTEI MĂNĂSTIRI NICORIȚĂ – STUDIU ISTORIC ȘI ARHEOLOGIC.....	36
II.1 Ctitorii – Nicoară Baltag și Teodosia.....	36
II.2 Despre hramul bisericii – Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava.....	41
II.3 Biserica mănăstirii Nicoriță.....	45
II.4 Arhitectura.....	51
II.5 Cercetarea arheologică.....	56
II.5.1 Prima etapă a cercetării.....	56
II.5.2 A doua etapă a cercetării.....	63
II.6 Concluzii.....	82
CAPITOLUL III: BISERICA MĂNĂSTIRII GOLIA – ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE.....	84
III.1 Introducere.....	84
III.2 Ctitorii Goliei.....	86
III.2.1 Maxim/Dumitru Burnar și Antimia Burnar.....	86
III.2.2 Logofătul Ioan Golăi și soția sa, Anna Golăiasa.....	88
III.2.3 Vasile Lupu și Ștefăniță Lupu.....	92
III.3 Biserica mănăstirii Golia.....	95
III.4 Cercetarea arheologică.....	109
III.5 Concluzii.....	131
CAPITOLUL IV: BISERICA CU HRAMUL SCHIMBAREA LA FAȚĂ A FOSTEI MĂNĂSTIRI SOCOLA – DATE ISTORICE, CERCETARE ARHEOLOGICĂ.....	135
IV.1 Introducere.....	135
IV.2 Date istorice despre mănăstire.....	135
IV.2.1 Ctitorii.....	135
IV.2.2 Date istorice despre Seminarul de la Socola.....	143
IV.3 Descrierea bisericii – elemente de arhitectură și de decor.....	149
IV.4. Cercetarea arheologică.....	160
IV.4.1 Descrierea secțiunilor.....	160
IV.4.2 Descrierea stratigrafiei.....	170
IV.5 Pietrele de mormânt și crucile existente în curtea bisericii mănăstirii Socola.....	173
IV.6. Interpretări și concluzii.....	175
CAPITOLUL V: ANSAMBLUL MITROPOLITAN. BISERICA STRATENIA – CERCETARE ARHEOLOGICĂ ȘI ISTORICĂ.....	178
V.1 Introducere.....	178
V.2 Ctitorii.....	180
V.2.1 Anastasia Duca/Buhuș.....	180
V.2.2 Mitropolitul Gavriil Callimachi.....	185
V.2.3 Mitropolitul Veniamin Costachi.....	186
V.2.4 Mitropolitul Iosif Naniescu.....	187
V.3 Arhitectura.....	187
V.4 Repere istorice.....	189

V.5 Cercetarea arheologică.....	192
V.5.1 Catedrala.....	192
V.5.2 Zona estică a incintei.....	203
V.5.3 Cancelaria și Biblioteca.....	214
V.5.4 Zona Bisericii Sfântul Gheorghe și a Palatului Mitropolitan.....	224
V.6 Concluzii.....	234
CONCLUZII.....	237
ANEXĂ.....	241
BIBLIOGRAFIE.....	243

INTRODUCERE

Alegerea temei lucrării noastre a pornit din dorința de a cuprinde într-un studiu unitar rezultatele cercetărilor arheologice (în mare parte inedite) întreprinse la câteva dintre bisericile unor mănăstiri sau foste mănăstiri (precum ctitoria hatmanului Nicoară sau Socola) aflate pe teritoriul orașului Iași, construite în decursul secolelor XVI-XVII. Rezultatele cercetărilor pe care le-am întreprins aduc unele elemente de noutate și, parțial, corectează ipoteze exprimate despre aceste lăcașuri de cult. Având însă în vedere faptul că bisericile cărora le dedicăm câte un studiu special în această lucrare sunt parte componentă a țesutului urban al Iașilor, unele din perioada medievală, altele începând cu o dată mai târzie, vom face referire aici și la istoricul orașului Iași, dezvoltarea sa economică și creșterea spațială de care s-a bucurat. Tot acest proces a implicat și zidirea sau rezidirea a nenumărate biserici. Este știut faptul că multe dintre acestea au trecut prin procese serioase de refacere, fie fiindcă prima construcție avea doar temelia din piatră și elevația din lemn, la un moment dat preferându-se piatra, fie ca urmare a unor incendii, cutremure sau chiar a unor atacuri repetate asupra noii capitale a Moldovei întreprinse de tătari și cazaci. Cu toate acestea, elementele de ordin structural s-au păstrat, definind o linie arhitecturală caracteristică stilului moldovenesc peste care s-au grefat, în secolul al XVII-lea, influențe ale arhitecturii muntenești.

Încărcătura religioasă a fost o latură esențială a societății medievale și moderne, nu numai din țara noastră. Lăcașurile de cult reprezentau (și reprezintă), alături de scrieri religioase, obiecte de cult etc., transpunerea acestei realități. Multe din monumentele religioase mișcătoare s-au pierdut de-a lungul timpului, pe când bisericile, monumente solide, construite din piatră, în marea lor majoritate, ne dau posibilitatea studierii trecutului din punct de vedere religios, social, politic și artistic, ilustrând mentalitatea acelor vremuri.

Acțiunea de ctitorire a unei biserici a fost apanajul atât al domnilor, cât și al unor mari familii boierești și, într-o perioadă mai târzie, odată cu dezvoltarea economică a orașului, chiar a unor bresle ale meseriașilor și negustorilor, bresle care luau în grija lor susținerea financiară a lăcașurilor (care, destule dintre ele, rămăseseră fără venituri prin dispariția familiilor ctitorilor de la începuturi sau prin pierderea, din varii motive, a proprietăților cu care fuseseră înzestrate), căpătând astfel rolul de ctitori. Ca urmare a acestei situații, chiar unele lăcașuri au ajuns cunoscute societății printr-un apelativ dependent de noii finanțatori: Curelari și Tâlpalari din

Iași. Fenomenul se întâlnește și în alte orașe, precum București, capitala Valahiei. Construcția și subvenționarea unei biserici confereau, în mentalul colectiv, privilegiul de a fi într-o relație aparte cu divinitatea (dovadă de pioșenie) și, totodată, erau un semn al puterii economice pe care o avea respectivul ctitor.

Orașul Iași, în perioada medievală și premodernă, a cunoscut metamorfoza de la simplu târg și reședință vremelnică a domniei la cetate de scaun, când s-a stabilit aici capitala Țării Moldovei. Creșterea importanței orașului prin prezența domniei, care a renunțat la vechiul obicei al itineranței, a dus, inevitabil, la transformarea Iașilor în orașul reședință al familiilor boierești, a căror membri ocupau dregătorii în aparatul administrativ. Aceasta a avut ca finalitate și construirea unui număr considerabil de edificii, atât cu rol de locuință, cât și de cult. Unele dintre aceste monumente, care au fost construite la marginea orașului, sunt și adevărate fortărețe, fiind dotate cu zid de incintă și turnuri de apărare, cum ar fi Golia, Socola, Cetățuia, Galata, folosite și ca locuri de refugiu în vremurile de restriște de către populația orașului. Gheorghe Curinschi menționa faptul că aceste biserici-fortărețe alcătuiau, pentru orașul Iași, un adevărat sistem defensiv. Și nu întâmplător, având în vedere că secolul al XVII-lea a adus Moldovei multă instabilitate politică și incursiuni militare (chiar începutul de secol este marcat de intrarea în Iași a lui Mihai Viteazul) care au zdruncinat trăinicia statului din toate punctele de vedere – cu efecte negative în mod special asupra laturilor economice și politice, dar și cu fenomene cu implicații asupra societății în general. Grav afectate erau populația și așezările urbane și rurale și, implicit, lăcașurile de cult. Lăcașurile reprezentau puncte de atracție firești pentru jefuitori, prin comorile ce le dețineau, dar și prin refugiarea între zidurile lor a populației care, cum este bine știut, se adăpostea și cu cel puțin o parte din averea pe care o avea.

Alte biserici au fost construite în vatra orașului, menite să asigure serviciul religios pentru comunitatea care gravita în jurul ei, având drept ctitori pe reprezentanții familiei domnitoare, cum este cazul bisericilor Sf. Nicolae, Stratenia, Trei Ierarhi, Barnovschi, Sf. Ioan Gură de Aur, sau pe unii boieri, cum sunt bisericile Sf. Vineri, Nicoriță, Tălpalari, Sf. Dumitru-Balș etc.

Secolul XVII se remarcă și prin faptul că, în ciuda evenimentelor devastatoare, a fost dominat de personalitatea unor mari ierarhi care au avut un rol important în dezvoltarea culturii românești, cum au fost mitropoliții Anastasie Crimca, Varlaam, Dosoftei, a unor boieri cărturari Luca Stroici, Grigore Ureche, Miron Costin etc., dar și a unor domni apărători ai credinței ortodoxe, care au susținut activitatea acestor cărturari și au fost ei înșiși ctitori ai multor biserici, precum Movileștii (la care este inclus și Miron Barnovschi), Vasile Lupu, Gheorghe Duca. Iașul, ca nouă capitală a țării, a avut doar de câștigat din urma dezvoltării culturale. De altfel, cele mai

multe biserici din Iași aparțin secolului al XVII-lea. În opinia istoricilor arhitecturii, aceste lăcașuri sunt de referință, exercitând o influență semnificativă în dezvoltarea stilului arhitectonic ecleziastic pentru restul teritoriului Moldovei.

Tot o trăsătură a secolului în discuție a fost dezvoltarea legăturilor dintre Moldova și Țara Românească, mai ales că principii ca Simion Movilă, Radu Mihnea și Gheorghe Duca domnesc și la Iași, și la București, permițând astfel apariția unor influențe arhitecturale venite dinspre sud, cum ar fi brâul zimțat, realizat din cărămizi dispuse pieziș, brâul-torsadă și pridvorul deschis, elemente pe care le întâlnim la mai multe biserici construite în secolul al XVII-lea în Iași (Socola, Barnovschi, Nicoriță). Simbioza dintre aceste influențe nou grefate pe clasicul stil moldovenesc definește trăsăturile noului stil caracteristic secolului. Pe această structură de fenomene considerăm că trebuie făcută, în strânsă legătură, descrierea bisericilor pe care le avem în planul nostru de cercetare.

Nivelul actual al cercetării în domeniu

Cercetarea arheologică asupra unei biserici intervine, de regulă, doar în cazul când aceasta intră într-un amplu proces de restaurare. În orașul Iași doar câteva edificii de cult au fost obiectul unor lucrări de refacere. Nu toate acestea au fost restaurate integral. Așa a fost cazul bisericii mănăstirii Galata, cercetare efectuată de arheologii Eugenia Neamțu (1962), Vlad Zira (1963-1964) și Gh. I. Cantacuzino (1964, 1965-1967), a bisericii cu hramul Sfinții Apostoli Petru și Pavel, din cadrul complexului mănăstiresc de la Cetățuia, cercetată de arheologul Gh. I. Cantacuzino, a bisericii Sfântul Sava a mănăstirii cu același nume, unde responsabili de șantier au fost Nicolae N. Pușcașu și Voica Maria Pușcașu, șantier la care am lucrat în mai multe campanii, fiind pe atunci studentă a Facultății de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, luând pentru prima dată contact cu arheologia medievală și, în special, cu arheologia de monument. O altă biserică cercetată arheologic a fost catedrala veche din cadrul Episcopiei romano-catolice, o acțiune coordonată de arheologul Stela Cheptea. Același arheolog a făcut cercetarea arheologică și la Biserica Armenească, cu hramul Sfânta Maria. În 2021, și biserica Intrarea Domnului în Biserică – Vovidenia a fost cercetată arheologic de un colectiv coordonat de Ludmila Pîrnău. Între anii 2023 și 2024, s-a efectuat reabilitarea bisericii cu hramul Sfinților Teodori, ocazie cu care am efectuat cercetarea arheologică în interiorul bisericii. O parte din bisericile orașului Iași au fost restaurate sau reînnoite din inițiativa preoților parohi, fără a se face și cercetare arheologică.

Unele dintre bisericile prezentate în lucrarea de față au făcut subiectul unor analize istorice, studierea lor materializându-se în studii și, uneori, monografii. Câteva dintre studiile

privitoare la unele lăcașuri au fost scrise chiar de preoții parohi, dar, fiindcă aceștia nu aveau o pregătire de specialitate, în articolele lor prevalează latura religioasă și mai puțin informația istorică, fiind vorba mai mult de articole de popularizare. Informația arheologică a fost însă uzitată foarte puțin sau chiar deloc.

Am avut ocazia să participăm la efectuarea cercetărilor arheologice prilejuite de începerea lucrărilor de restaurare la mănăstirea Bârnova, la biserica fostei mănăstiri Socola, la biserica mănăstirii Golia, în incinta complexului Mitropolitan și la biserica Nicoriță. Descoperirile arheologice, coroborate cu informațiile documentare, considerăm că aduc unele lămuriri privind aspecte mai puțin cunoscute sau chiar neștiute.

Niciuna dintre bisericile prezentate în această lucrare nu a fost restaurată anterior, nici de Comisia Monumentelor Istorice, din perioada interbelică, și nici de Direcția Monumentelor Istorice, care a funcționat până în anul 1975. Au existat mai multe propuneri, dovadă cele două studii realizate de N. Ghika-Budești și Sever Zotta, care au ca subiect biserica mănăstirii Golia, dar niciunul dintre proiectele propuse nu a fost pus în practică. Din cadrul incintei mitropolitane doar un singur monument a fost restaurat, și anume biserica cu hramul Sfântul Gheorghe – Mitropolia Veche, din inițiativa mitropolitului Teoctist, restaurare continuată de mitropolitul Daniel. În ultima perioadă, după anul 1990, prin intermediul fondurilor externe, s-au restaurat biserica mănăstirii Golia și Ansamblul Mitropolitan. Celelalte două biserici, foste mănăstiri, au fost restaurate cu fonduri puse la dispoziție de Ministerul Culturii – Nicoriță sau prin autofinanțare – Socola.

Restaurarea relativ recentă a monumentelor în discuție a necesitat, în prealabil, și cercetarea arheologică. Astfel, am făcut săpături la biserica fostei mănăstiri Socola, la biserica Sf. Ioan cel Nou/Nicoriță, la biserica mănăstirii Golia și în incinta Ansamblului Mitropolitan. În același context al restaurării, am făcut o campanie de săpături și la mănăstirea Bârnova, numai la Casa Stăreției, motiv pentru care nu discutăm aici și acest complex mănăstiresc. La toate aceste ctitorii s-a făcut pentru prima dată o cercetare arheologică, chiar dacă în majoritatea cazurilor nu a fost completă, rămânând încă zone care impuneau acest tip de investigație. Insuficiența cercetării arheologice s-a datorat, în majoritatea cazurilor, proiectelor realizate de arhitecți, care au inclus doar anumite zone care trebuiau să intre în restaurare, motivând, în cele mai multe cazuri, problema financiară.

În cadrul cercetării, prin care s-au identificat multe necunoscute legate de fiecare monument în parte, au fost recoltate și artefacte: ceramica, obiecte de podoabă, monede, părți ale instalațiilor de aducțiune a apei – olane, care au fost predate la Muzeul de Istorie a Moldovei din cadrul Complexului Muzeal din Iași, la fostul muzeu al mănăstirii Golia, în timp ce o parte

din cele descoperite la Mitropolie se află în custodia arheologului Vasile Cotiugă. De asemenea, unele dintre aceste obiecte de inventar au fost restaurate în cadrul Laboratorului zonal, care funcționează pe lângă Complexul Muzeal Național „Moldova”. Rezultatele acestor restaurări au fost subiectul unui articol realizat de cei implicați în proces.

În lucrarea de față, pe lângă datele arheologice, cum este și firesc, prezentăm o serie de date istorice pentru fiecare monument, cu informații despre stăpânirile funciare, imobiliare și umane și o trecere în revistă a etapelor de refacere și restaurare, mai vechi sau mai noi. În acest fel, ne-am propus ca fiecare capitol al lucrării (cu excepția părții introductive) să reprezinte medalioane istorico-arheologice ale acestor edificii de cult – biserica mănăstirii Socola, biserica Nicoriță, biserica mănăstirii Golia și biserica Stratenia din cadrul Ansamblului Mitropolitan. Cercetarea arheologică, susținută și prin apel la informațiile documentare, completează datele referitoare la monumentele analizate în această lucrare.

CAPITOLUL I: ORAȘUL IAȘI ÎN ULTIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA ȘI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Capitolul analizează evoluția orașului Iași în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea, evidențiind transformările sale dintr-o așezare cu caracter semiurban într-o capitală importantă a Țării Moldovei.

Interesul pentru studierea istoriei orașelor românești apare încă din secolul al XIX-lea, iar Iașul a fost analizat atât din punct de vedere documentar, cât și arheologic. Cercetările moderne au permis o înțelegere mai profundă a procesului de formare și dezvoltare urbană, prin compararea cu orașe din spațiul european. La începuturile sale, Iașul s-a dezvoltat datorită unor factori geografici și economici favorabili. Poziția sa pe un important drum comercial, care lega Europa de Nord (Polonia) de Orient (Constantinopol/Istanbul), a contribuit decisiv la apariția și creșterea orașului. Această rută a devenit mai sigură decât cea de pe lângă Nistru, amenințată de tătari, atrăgând negustori și favorizând schimburile comerciale.

Pe lângă comerț, dezvoltarea a fost susținută și de condițiile naturale: existența apei (râul Bahlui), relieful favorabil și protecția oferită de anumite structuri locale. În jurul acestor elemente s-a format o așezare incipientă, care a evoluat treptat într-un centru urban.

Din punct de vedere social, în prima etapă (secolul al XV-lea și prima jumătate a secolului al XVI-lea), populația era formată din meșteșugari, negustori și reprezentanți ai autorității domnești. Orașul avea un caracter semiurban, deoarece locuitorii combinau activități urbane (comerț, meșteșuguri) cu cele rurale (creșterea animalelor și cultivarea pământului). În

timp, aceste activități rurale au început să dispară, pe măsură ce orașul s-a dezvoltat și spațiul locuibil s-a redus.

Un rol important în dezvoltarea Iașului l-au avut și comunitățile etnice. Armenii, de exemplu, erau negustori bogați implicați în comerțul cu mirodenii, iar comunitatea catolică, deși mai puțin documentată, a contribuit la diversificarea vieții urbane. Prezența acestor grupuri a influențat organizarea breslelor și structura economică a orașului.

Un moment decisiv în evoluția orașului îl reprezintă stabilirea reședinței domnești. Inițial temporară, aceasta devine treptat permanentă, iar Iașul capătă statut de centru politic și administrativ. Acest proces este legat de domnia lui Alexandru Lăpușeanu, care a contribuit la consolidarea rolului orașului, și de Petru Șchiopul, în timpul căruia Iașul continuă să se dezvolte economic și administrativ.

Mutarea centrului politic de la Suceava la Iași a fost determinată atât de factori interni, cât și de factori externi, precum presiunea Imperiului Otoman și rivalitatea cu Polonia. Poziția geografică a Iașului îl făcea mai ușor de controlat de către turci, ceea ce a favorizat alegerea sa ca reședință domnească. Odată cu acest statut, orașul cunoaște transformări importante: crește numărul slujbașilor domnești, se dezvoltă o nouă boierime, iar populația se diversifică. De asemenea, crește numărul clerului și al lăcașurilor de cult, Biserica având un rol important în viața socială și culturală.

Secolul al XVII-lea reprezintă o perioadă de dezvoltare accentuată. Iașul devine o adevărată capitală, cu o viață urbană mai bine organizată. Se dezvoltă meșteșugurile și comerțul, apar bresle, se înființează școli și tipografii, iar cultura începe să se dezvolte. Limba română devine tot mai utilizată în scris, înlocuind treptat slavona. De asemenea, orașul se extinde: crește numărul locuitorilor, al caselor și al ulițelor, iar activitatea comercială devine tot mai intensă. Piețele devin permanente, iar tranzacțiile comerciale și imobiliare sunt tot mai numeroase, semn al unei economii dinamice.

Cu toate acestea, dezvoltarea Iașului a fost afectată de numeroase dificultăți: războaie, invazii, epidemii (precum ciuma) și perioade de foamete. Instabilitatea politică și presiunile externe, în special din partea Imperiului Otoman, au influențat negativ evoluția orașului.

Un aspect interesant este contrastul dintre bogăția economică și aspectul modest al orașului. Majoritatea locuințelor erau construite din lemn sau lut, având un aspect simplu, însă interiorul acestora putea fi luxos, cu obiecte valoroase. Această situație era explicată prin pericolul constant al invaziilor, care impunea construcții ușor de refăcut.

Cercetările arheologice confirmă aceste realități, descoperind locuințe modeste, ateliere meșteșugărești și numeroase obiecte ceramice. Ceramica, atât cea de uz comun, cât și cea de

lux, oferă informații importante despre nivelul de trai și despre activitățile economice. De asemenea, descoperirea atelierelor de olărie și a sistemelor de alimentare cu apă arată preocuparea pentru dezvoltarea infrastructurii urbane.

CAPITOLUL II: BISERICA SFÂNTUL IOAN CEL NOU A FOSTEI MĂNĂSTIRI NICORIȚĂ – STUDIU ISTORIC ȘI ARHEOLOGIC

Biserica a fost ctitorită de boierul Nicoară Baltag, cunoscut și ca Nicoriță, și de soția sa, Teodosia. Nicoară a fost o personalitate influentă în prima jumătate a secolului XVII, deținând funcții precum armaș, mare armaș, vornic și hatman, servind sub zece domni moldoveni. A avut o carieră politică și militară complexă, fiind implicat în conflicte interne și acțiuni diplomatice, inclusiv tratatul moldo-polon de la Braha. El și Teodosia au acumulat numeroase moșii și au făcut donații pentru ctitoria lor. Teodosia a rămas văduvă după moartea lui Nicoară și și-a păstrat influența prin căsătoria cu un nobil polonez, menținând proprietățile familiei.

Biserica, construită între 1626 și 1627, este înscrisă în Lista Monumentelor Istorice cu indicativul IS-II-m-B-03956. Este situată în cartierul Tătărași din Iași, pe locul unei biserici anterioare. Documente din 1628-1635 atestă ctitoria și proprietățile asociate mănăstirii. De-a lungul timpului, biserica a fost întreținută și reparată, iar după secularizare a devenit parohie pentru comunitatea apropiată de zona în care funcționa.

Cercetarea arheologică s-a efectuat în două etape. Din cauza precarității structurii, intervențiile pentru consolidare au fost făcute mai întâi la exterior, urmând traiectoria fundațiilor. Observațiile de ordin arheologic au relevat existența unei biserici mai vechi a cărei temelie a fost demontată până la înălțimea câtorva asize. Pe acest amplasament, dar de dimensiuni mai mari, se va ridica biserica aflată astăzi în funcțiune. Săpăturile s-au efectuat pe toată lungimea fundațiilor, succesiv, pe măsură ce respectivele segmente excavate erau consolidate. Pentru că în proiect era inclusă și o amenajare a interiorului bisericii, inclusiv a unei noi pardoseli, s-a impus și cercetarea arheologică. În acest sens s-au trasat șapte casețe, dispuse în altar, naos, pronaos și pridvor. Analiza rezultatelor săpăturilor a relevat existența unei biserici mai vechi, identificată și la exterior, existența unor cripte, una dintre ele destinată ctitorului, Nicoară Baltag, o alta în care a fost înhumată soția acestuia, doamna Tudosca, și alte două cripte destinate ierarhilor care au administrat activitatea mănăstirii, până la secularizare.

Prin această descoperire, din zona de vest a orașului, cunoscută sub numele de Tătărași, concluzionăm că biserica existentă sub cea de astăzi se înscrie în rândul edificiilor religioase care au fost construite în Iași în secolul al XV-lea.

CAPITOLUL III: BISERICA MĂNĂSTIRII GOLIA – ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

Golia, cu o istorie care se împarte în trei etape constructive, cu trei biserici care au urmat una după alta, ctitorite de Dumitru/Maxim Burnar și soția sa, Antimia, Ioan Golăi, fiul lui Lazăr Golăi, mare logofăt al Moldovei, și soția sa, Anna, fiica lui Maxim Burnar, Vasile Lupu și fiul său, Ștefăniță.

Cercetările arheologice au fost realizate în mai multe etape, în special în timpul lucrărilor de consolidare din 1998-1999 și 2008-2009. Descoperirile includ fragmente de piatră funerară, posibil legate de biserica mai veche ctitorită de Burnar, dar și straturi care atestă structurile vechi ale zidurilor, turnurilor și clădirilor anexă. Analizele stratigrafice și descoperirile materiale au contribuit la înțelegerea evoluției construcțiilor și a modificărilor ulterioare, inclusiv adăugarea zidului de incintă, a turnului-clopotniță și modificările turelor după cutremurul din 1738.

Biserica Golia reprezintă un exemplu complex de ctitorie boierească și domnească, cu o evoluție istorică și arhitecturală amplă. Cercetările istorice și arheologice au scos în evidență contribuțiile ctitorilor, transformările structurale și rolul mănăstirii în viața religioasă și urbană a Iașului. Restaurările moderne, sprijinite de arheologie, au păstrat acest monument pentru generațiile viitoare.

Biserica actuală, ctitorită de Vasile Lupu, reprezintă punctul culminant al istoriei Goliei, fiind un simbol al importanței religioase și culturale a orașului Iași. Ea continuă să impresioneze prin arhitectură, pictură și valoarea istorică, iar intervențiile moderne de restaurare au păstrat acest patrimoniu pentru generațiile viitoare.

CAPITOLUL IV: BISERICA CU HRAMUL SCHIMBAREA LA FAȚĂ A FOSTEI MĂNĂSTIRI SOCOLA – DATE ISTORICE, CERCETAREA ARHEOLOGICĂ

Cercetarea arheologică a fost determinată de o intervenție neautorizată realizată după 1990, când un călugăr a început restaurarea bisericii fără aprobările legale, afectând structura monumentului. În urma acestei situații, Ministerul Culturii a dispus efectuarea unei cercetări arheologice de salvare. Biserica reprezintă singurul element păstrat din ansamblul fostei mănăstiri Socola și este inclusă în Lista Monumentelor Istorice.

Primul document cert despre Socola datează din 1583, din domnia lui Petru Șchiopul, prin care sunt confirmate proprietățile mănăstirii, care este de fapt o întărire a acestor danii

făcute de Alexandru Lăpușneanu. Acest fapt susține ideea că mănăstirea a fost fondată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Prezența marelui vornic, Petru Albotă, care confirmă aceste proprietăți și care a fost un apropiat al fostului domn, este un argument în plus în datarea primei biserici. Totodată, alegerea hramului „Schimbarea la Față” și asemănarea cu alte ctitorii ale lui Lăpușneanu (precum Slatina) întăresc atribuirea ctitoriei acestuia. A doua biserică, aflată astăzi în funcțiune, este atribuită de noi domnului Petru Șchiopul. De-a lungul timpului, mănăstirea a deținut numeroase proprietăți (sate, vii, livezi, mori), confirmate prin acte domnești întărite în diferite perioade. Administrarea acestor bunuri a generat frecvent conflicte cu alte mănăstiri sau comunități locale, necesitând reînnoirea periodică a documentelor de proprietate de către diferiții domni ai Moldovei.

La începutul secolului al XIX-lea, prin hotărârea mitropolitului Veniamin Costachi, la Socola se va înființa Seminarul Teologic. Curriculumul includea discipline variate, de la teologie la științe umaniste, iar profesorii au fost personalități ale vieții culturale – Augustin Scriban, episcopul Melchisedec Ștefănescu, Constantin Erbiceanu, Mihai Costăchescu, iar printre elevi trebuie să-l amintim pe marele Ion Creangă.

Biserica actuală se încadrează stilistic la sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea.

Cercetările arheologice au evidențiat existența a două biserici:

- **B1** – am numit așa prima biserică a cărei fundații au fost descoperite sub cea actuală, datată la jumătatea secolului al XVI-lea
- **B2** – biserica actuală, construită ulterior, aproximativ, la sfârșitul secolului al XVI-lea.

În urma cercetării arheologice am surprins fundațiile unei biserici mai vechi, pe care noi am considerat-o ctitoria lui Alexandru Lăpușneanu. Această biserică era de mai mici dimensiuni, limita vestică fiind în dreptul pridvorului inițial al celei de-a doua biserici. Am identificat și pardoseala veche, realizată din dale de cărămidă, de formă pătrată, îngrijit lucrate, pardoseală secționată de zidul despărțitor dintre naos și pronaos.

De asemenea, a fost identificată o structură conică realizată din cărămidă, posibil destinată unei înhumări speciale, ipoteză indicată de noi, pentru că în interior am găsit doar mult pământ amestecat cu fragmente de ceramică, aparținând secolului al XVII-lea. Un reper care a contribuit la identificarea situației arheologice l-a constituit stratigrafia, cu ajutorul cărei am reușit să identificăm nivelurile distincte de construcție ale celor două lăcașe de cult.

În curtea bisericii au fost identificate pietre funerare din secolele XVII–XIX, aparținând unor diverse persoane, inclusiv unor membri ai unor familii importante. De asemenea, este menționat un clopot, datat 1816.

Cercetarea confirmă existența unei biserici mai vechi, atribuită prin tradiție lui Alexandru Lăpușneanu. Biserica actuală datează de la sfârșitul secolului al XVI-lea, fiind probabil refăcută sau consolidată de Petru Șchiopul. Edificiul a suferit numeroase transformări cauzate de intervențiile ocupanților mănăstirii, călugărițe sau călugări, de distrugerile cauzate de cutremure și, spre final, de adaptarea impusă de înființarea Seminarului, iar în prezent de recenta restaurare făcută de actualul stareț. În prezent, biserica reprezintă un monument istoric important, cu o evoluție complexă, reflectând atât influențele arhitecturale ale epocii, cât și schimbările sociale și culturale din zona Iașului.

CAPITOLUL V: ANSAMBLUL MITROPOLITAN. BISERICA STRATENIA – CERCETARE ARHEOLOGICĂ ȘI ISTORICĂ

Ansamblul Mitropolitan din Iași este unul dintre cele mai importante monumente de patrimoniu din oraș și include: Catedrala, Biserica Sfântul Gheorghe, Palatul Mitropolitan, Cancelaria, Biblioteca „Gheorghe Stăniloae” și Casa Epivata. Deși construite în perioade diferite și cu stiluri arhitecturale distincte, acestea formează un ansamblu unitar.

Proiecte majore de restaurare au fost demarate în 1997 (Programul național de restaurare) și în 2011–2018 (Programul Operațional Regional), vizând consolidarea fundațiilor, restaurarea monumentelor și amenajarea muzeului mitropolitan. Rezultatele au fost publicate în monografia „Istoria Catedralei și a ansamblului mitropolitan din Iași” (2021).

În incinta ansamblului există, în prezent, două biserici: Biserica Sfântul Gheorghe și Catedrala, care are trei hramuri: Intrarea Domnului în Biserică – Stratenia, Sfântul Gheorghe și Cuvioasa Parascheva.

Existența celor trei edificii religioase care au ființat în perimetrul actualului Ansamblu Mitropolitan a ridicat numeroase probleme de ordin cronologic și de amplasare în acest spațiu. Biserica Sfântului Ioan Botezătorul este considerată, documentar, ca fiind cea mai veche construcție care, la rândul ei, a fost refăcută „din temelie” de doamna Ana Racoviță. Am încercat, prin coroborare cu informația documentară, cartografică și arheologică, să stabilim locul unde a existat acest lăcaș, considerând că amplasamentul lui se poate pune în partea de sud-est a incintei, dar și în raport cu Mitropolia Veche.

Investigația arheologică din cadrul incintei mitropolitane s-a făcut pe parcursul a două etape, impuse de implementarea celor două proiecte de restaurare. Astfel, o primă fază s-a desfășurat între anii 1996 și 1997 și a doua etapă a fost realizată ca urmare a unui alt proiect de mai mare anvergură, desfășurat între anii 2013 și 2016.

Obiectivul cercetării noastre l-a constituit clădirea Catedralei. Astfel am realizat două casete, numite C1 și C2, amplasate pe laturile de Nord-Vest și, respectiv, de Sud-Est. În C1 au fost identificate fundațiile unei construcții semicirculare, considerate absida sudică a Bisericii Stratenia. Distanța față de fundațiile actualei catedrale era de 1 m. Fundațiile actualei catedrale au fost realizate din blocuri mari de piatră, fasonate, dar pe alocuri au fost folosite și bucăți mari de piatră, care proveneau de la vechea biserică, un indiciu fiind faptul că aveau un strat gros de var alb, dovadă a unei folosiri anterioare. Fragmentul de fundații, de formă semicirculară, aparținând unei alte construcții și fiind o absidă, cea de pe latura sudică, ne-a dus la concluzia că era vorba de biserica Stratenia.

În partea de est a incintei și, implicit, a Catedralei, s-au trasat două șanțuri, de formă semicirculară, în care urma să fie plantat un șir de coloane din beton menite să asigure stabilitatea terenului, dar și pentru o construcție semiterană, în prelungirea catedralei.

Observațiile arheologice ne-au relevat existența unor conducte de aducțiune a apei, constând din mai multe șiruri de olane din ceramică, datate în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, protejate deasupra cu lespezi de piatră sau cărămidă și care nu aveau legătură între ele, fiind distruse ulterior. Pe lângă acestea, am găsit și două conducte din fontă care proveneau de la amenajarea fântânii, proiectată de inginerul ceh, Mihail de Hodocin, din anul 1834.

Un alt obiectiv cercetat de noi a fost clădirea Cancelariei și, în pandant, cea a bibliotecii „Dumitru Staniloae”. Aceste două clădiri au fost realizate, între anii 1958-1964, după planurile arhitectului G. M. Cantacuzino, fiind amplasate pe vechile clădiri administrative, care au deservit Mitropolia, în secolele anterioare. Un sondaj efectuat pe latura de vest, în interiorul clădirii, lângă peretele de la stradă, recent numită după numele arhitectului, a edificat cele trei etape constructive, ilustrate prin diferite nivele de construcție, din paramentul fundației, care au existat în incintă, confirmate și de cele trei pisanii, având ca ani 1809, 1817 și 1897. Un tronson din aceste ziduri vechi a fost inclus în zidul construcției actuale de către G. M. Cantacuzino.

Spre colțul de Sud-Vest al palatului metropolitan a mai fost executată o secțiune, în care am găsit o groapă menajeră, în care era, cu precădere, inventar ceramic. Această ceramică aparține primei jumătăți a secolului al XV-lea, și aparține categoriei numită de specialiști de lux, calificativ conferit de pasta de bună calitate, de faptul că marea majoritate a vaselor erau

smălțuite și aveau un decor bogat, toate acestea fiind o dovadă a faptului că Ulița Ciubotărească, devenită a Feredeiilor, era locuită de reprezentanți ai unei categorii înstărite din cadrul societății, în special a boierimii.

O secțiune de sondaj a fost făcută pe axul altarului bisericii Sf. Gheorghe, în care am constatat pe lângă existența unor cripte, construite din cărămidă sau piatră, și faptul că s-a observat, în profil, doar un singur nivel de construcție, aparținând bisericii Sf. Gheorghe, deci nu a suprapus vechea biserică, datată de la începutul secolului al XVI-lea.

CONCLUZII

În această lucrare ne-am propus să prezentăm rezultatele cercetărilor arheologice desfășurate la patru edificii religioase semnificative pentru istoria orașului Iași. Folosind și informațiile documentare, ca o completare la descoperirile arheologice făcute de noi, am urmărit să reconstituim o parte din istoria acestor monumente.

Deși investigațiile arheologice au avut o arie restrânsă de desfășurare în teren, am reușit să identificăm cele mai importante aspecte referitoare la structura constructivă, la componența necropolelor și la succesiunea cronologică a bisericilor cercetate. De asemenea, am avut șansa să observăm și paramentul zidurilor unora dintre ele, cum au fost cazul bisericilor fostelor mănăstiri Socola și Nicoriță, fapt ce ne-a permis să identificăm diversele intervenții făcute asupra aspectului ornamental al fațadelor. Ne referim aici la modificarea aspectului ferestrelor, a unor elemente de decor, cum sunt brâul torsadă, brâul zimțat sau chiar intervenții majore, exemplificând cu cele făcute la pridvor, care la Nicoriță și Socola au fost închise, sau la desființarea zidului dintre naos și pronaos. Aceste intervenții au adus modificări aspectului inițial al bisericilor, situație constatată prin săpăturile arheologice.

Elementul de noutate îl reprezintă descoperirea, în toate cele patru situri, a ruinelor unor foste biserici, care au funcționat înaintea celor cunoscute astăzi. O parte din ele era cunoscută doar prin unele povestiri, în timp ce despre altele aveam informații din documentele vremii, fără alte elemente de identificare, cum ar fi amplasamentul acestora. Astfel, am identificat prima biserică de la Socola spre est față de cea actuală, iar biserica Startenia de la Mitropolie am descoperit-o în partea de nord-vest a actualei catedrale. Această realitate este demonstrată și de necropola aferentă edificiului Strateniei, descoperită tot în aceeași zonă. Celelalte două biserici de la începuturi, Nicoriță și cea a Goliei, au fost suprapuse total de construcțiile care au urmat. Putem însă susține cert că dimensiunile lor erau mult mai mici decât cele de astăzi, situație identificată cu ajutorul cercetării arheologice. În privința vechii fundații, reprezentând absida

unui altar, descoperită la Golia și atribuită de noi ctitoriei lui Maxim Burnar, socrul lui Ioan Golâi, urmare a restricționării impuse de proiectul de restaurare, am reușit doar să o plasăm în plan, cu un amplasament pe latura de vest, la aproximativ cinci metri față de celelalte două edificii care i-au urmat, ale logofătului Golâi și domnului Vasile Lupu.

Cercetarea arheologică din curtea Catedralei mitropolitane ne-a dezvăluit și câteva manifestări ale organizării vieții urbane. Este vorba de descoperirea unor rețele de aducțiune a apei care, deși nu am reușit să stabilim cu certitudine traseul lor, fapt datorat, în primul rând, intervențiilor ulterioare care au distrus o parte din conducte, a căror olane erau confecționate din ceramică, întregesc informația documentară. De altfel, și conductele din fontă, instalate de Mihail de Hodocin, care aprovizionau cu apă fântâna, găsite de noi *in situ*, nu au mai fost folosite și chiar fântâna a căpătat rol ornamental.

De asemenea, tot ca urmare a săpăturilor arheologice, am descoperit locuințe modeste, ca zidire și ca inventar, rămase după incendierea acestora, amplasate foarte aproape de Ulița Mare, la fel ca ruinele fostelor dughene și bolți ale Mitropoliei. În cazul acestor locuințe nu am putut confirma sintagma „casă cu pivniță” (în unele cazuri, fiind și specificarea „pivniță de piatră”), întâlnită în documente, iar dacă au existat și asemenea construcții, acestea au fost distruse odată cu casa, având probabil o structură rudimentară.

Deși știm din documente că biserica Stratenia a devenit paraclis al Academiei domnești, înființată de Grigore Ghica, nu s-a putut identifica locul unde a fost amplasat acest edificiu. Deși în cursul săpăturilor am găsit mai multe tronsoane de ziduri, în situația în care nu aveau un traseu continuu, nu am putut să le atribuim unei construcții anume. Această realitate s-a datorat și multiplelor intervenții în sol, menționate și în rândurile anterioare, care au avut rol de utilare a incintei cu diverse facilități, de natură termică, electrică sau de canalizare și pe care le-am menționat și în text, având ca principală urmare deranjarea stratigrafiei sau chiar înlăturarea acelor ziduri care se intersectau cu traseul respectivelor șanțuri făcute ulterior. Totuși, s-a reușit, în schimb, să stabilim care a fost traseul primului zid de incintă și locul porții de intrare, amplasată pe latura de vest a actualei biserici Sf. Gheorghe/Mitropolia Veche, care corespunde și planurilor rusești publicate recent.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

- Arhiva INP, dosarele nr. 1572; CMI nr. 2045; nr. 5702; nr. 5704, Stela Cheptea, *Sondajul efectuat în casa cu absidă. Mănăstirea Golia*.
- Asăvoaie, Costică, Miron, Adriana, Niță, Cosmin, *Raport de cercetare arheologică preventivă la obiectivul Esplanada Teatrului Național „Vasile Alecsandri”*, 2023.
- SJAN Iași, Fond mănăstirea Nicoriță, inv. 2612.

Izvoare documentare

- *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. III, întocmit de Mihai Regleanu *et al.*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statutului, 1968; vol. IV, de Mihai Regleanu *et al.*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statutului, 1970; Supliment I, București, 1989.
- Corfus, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*. București, Editura Academiei RSR, 1983.
- de Alep, Paul, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, ediție tradusă și adnotată de Ioana Feodorov, Brăila, Editura Academiei Române și Editura Istros, 2014.
- Dobjanschi, Ana, Simion, Victor, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, Editura Meridiane, 1977.
- *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, I, întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei RSR, 1975; II, București, Editura Academiei RSR, 1976; III, întocmit de I. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, București, Editura Academiei RSR; VI, întocmit de Ioan Caproșu, București, Editura Academiei RSR, 2008; XIX, întocmit de Haralambie Chirca, București, Editura Academiei RSR, 1969; XX, coord. C. Mureșanu, Șt, Ștefănescu, I. Caproșu, București, Editura Academiei Române, 2011; XXI, întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei RSR, 1971.
- *Documente grecești privitoare la istoria românilor din anii 1592-1837*, de A. Papadopoulos-Kerameus, traduse de C. Murnu și C. Litzica în *Documente Hurmuzachi*, vol. XIII, București, 1914.

- *Documente privind istoria României*, A. Moldova, XVI, I, București, Editura Academiei RPR, 1952; II, București, Editura Academiei RPR, 1951; III, București, Editura Academiei RPR, 1951; IV, București, Editura Academiei RPR, 1952; XVII, II, București, Editura Academiei RPR, 1953; XVII, IV, București, Editura Academiei RPR, 1956.
- *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, volum editat de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, Editura „Dosoftei”, 1999; vol. II, editat de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2000; vol. III, editat de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2000; vol. VI, editat de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2004; vol. VII, editat de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2005; vol. IX, editat de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2007; vol. IX, editat de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2007.
- *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, Editura Academiei RSR, 1976.
- Dossios, N., *Studii greco-române*, fasc. II și III, Iași, 1902.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol. VI, partea I, Iași, Editura Viața
- Idem, *Surete și izvoade*, vol. II, Iași, 1907.
- *Scrieri și documente grecești, privitoare la istoria românilor din anii 1592-1837*, tom XIII, *Documente Hurmuzachi*, traduse de C. Murnu și I. Litzica, București, 1914.

Izvoare narative

- Bezviconi, Gheorghe, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947.
- Canta, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei*, în vol. *Cronicile României sau letopisețele Moldovei și Valahiei*, ediție de Mihail Kogălniceanu, tom III, București, 1874.
- Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, traducere Gh. Guțu, Introducere de Maria Holban, București, Editura Academiei RSR, 1973.
- *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1968; vol. II, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1970; vol. III, ediție îngrijită de M. Holban, M. M. Alexandrescu Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1971; vol. IV, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1972; vol. V, ediție îngrijită de Maria Holban, M. M. Alexandrescu Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1973; vol. VI, partea a II-a, îngrijit de Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976; vol. X,

partea a II-a, îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei, 2001.

- Costin, Miron, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ediție critică de P. P. Panaitescu, București, 1944.
- Costin, Nicolae, *Letopisețul Moldovei de la Ștefan sin Vasile-vodă*, în vol. *Cronicile României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, editate de Mihail Kogălniceanu, vol. II, București, 1872.
- *Cronica Ghiculeștilor, Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camarioano-Cioran, București, Editura Academiei RSR, 1965.
- *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de Ioan Bogdan, ediție de P. P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959.
- Kogălniceanu, Enachi, *Letopisețul Moldovei (1733-1774)*, în vol. *Cronicile României sau letopisețele Moldovei și Valahiei*, ediție de Mihail Kogălniceanu, tom III, București, 1874.
- Muste, Nicolae, *Letopisețul Țării Moldovei de la domnia lui Istrati Dabija până la a treia domnie a lui Mihai Racoviță (1629-1772)*, în *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ediția a II-a, de Mihail Kogălniceanu, tom III, București, 1874.
- Neculce, Ion, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982.
- Panaitescu, P. P., *Călători poloni în Țările Române*, București, Cultura Națională, 1930.
- Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovii*, ed. de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, Editura Minerva, 1987.
- Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955; ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură și Artă, 1964.

Instrumente de lucru

- *Albumul General al României. Județul Iași*, de Alexandru Antoniu, București, 1893
- Chiriță, C., *Dicționar geografic al județului Iași*, București, 1888.
- *Corpus Nummorum Moldaviae*, II, *Monnaies et parures du Musée d'Histoire de Iași*, coord. Viorel Butnaru, Iași, Editura Vasiliana'98, 2001

- Gonța, Alexandru I., *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane*, ediție îngrijită de I. Caproșu, București, Editura Academiei Române, 1990.
- Gonța, Alexandru I., *Indicele numelor de locuri*, ediție îngrijită și prefată de I. Caproșu, București, Editura Academiei Române, 1990.
- *Marele Dicționar geografic al României*, coordonat de G. I. Lahovari, vol. V, București, 1902.
- *Ulițele, casele și dughenele capitalei Iași*, editori Georgeta Crăciun și Adrian Pricop, Iași, Editura Noel, 2000.
- Huszár, L., *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Corvina Verlag, Budapest/München.
- Pohl, A., *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters, 1300-1540*, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt / Akadémiai Kiadó, Graz / Budapest.
- Unger, E., *Magyar Éremhatározó, II. Kötet (1526-1740)*, Ajtósi Dürer Könyvkiadó, Budapest.

Lucrări speciale și generale

- Alexianu, Alexandru, *Mode și veșminte din trecut*, București, Editura Meridiane, 1971
- Anăstăsoaiei, D.; Gugeanu, M.; Geba, M.; Gherman, E., *Biserica Nicoriță, Iași. Fragmente de textile arheologice – frânturi de artă textilă veche*, în „Buletinul Centrului de Restaurare Conservare Iași”, 17, nr. 2, 2019.
- Andronic, Alexandru, *Iașii până la mijlocul secolului al XXII-lea*, Iași, Editura Junimea, 1986.
- Idem; Neamțu, Eugenia, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1956-1960*, în „Arheologia Moldovei”, II-III, 1964.
- Idem, Al.; Neamțu, E.; Dinu, M., *Săpăturile arheologice de la Curtea Domnească din Iași*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967.
- Idem; Cheptea, Stela, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași*, în „Arheologia Moldovei”, IX, 1980.
- Asăvoaie, Costică et al., *Catedrala Mitropolitană-Fântâna lui Mihail de Hodocin*, în vol. *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2012*, București, Institutul Național al Patrimoniului, 2013.

- Baci, Annamaria, *Pictura murală interioară de la biserica „Înălțarea Domnului”,* în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Balș, G., *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926.
- Idem, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933.
- Idem, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928.
- Bădărău, Dan; Caproșu, Ioan, *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007.
- Bedreag, Elena, *Sturzeștii din Moldova veacului al XVIII-lea. Urmașii marelui vornic Ion Sturza*, în vol. *Mari familii boierești din Moldova în veacurile XVII-XIX. Referințe identitare și manifestări de putere*, ed. Mihai-Bogdan Atanasiu și Mihai Mîrza, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2020.
- Bilavski, George, Bacumencu-Pîrnău Ludmila, *Rezultatele preliminare ale cercetării arheologice preventive din orașul Iași. Punctul „Casele Ghica-Daniel/Hotel St. Petersburg”*, în vol. *Varia Arheologica, III, Situri și peisaje arheologice din spațiul românesc*, editori Dan Aparaschivei, George Bilavski, Ludmila Bacumenco-Pîrnău, Cluj-Napoca, Mega, 2023.
- Bobulescu, Constantin, *Pentru pomenirea lui Alexandru cel Bun. Iașii în legătură cu aducerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava la 1402*, Chișinău, Tipografia Uniunii clericilor ortodocși din Basarabia, 1934.
- Idem, *Inscripții și însemnări privitoare la biserica Golia*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Bodale, Arcadie M., *Informații documentare din Arhivele Naționale referitoare la Mănăstirea Golia din Iași*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Bogdan, N. A., *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Iași, 1913.
- Idem, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Iași, Editura Tehnopres, 2007.
- Burlacu, Ioana, *Documente privind activitatea arhitectului N. Gabrielescu pentru restaurarea turnului Golia din Iași* în „Revista Arhivelor”, nr. 3, 1993.
- Caproșu, I., *Structuri fiscale și administrative într-un catastif moldovenesc de Visterie din 1606*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, XXX, 1993.

- *Casa Bisericii. 1902-1919*, București, 1920.
- Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
- Cernovodeanu, Paul; Binder, Paul, *Cavalerii apocalipsului*, București, Editura Silex, 1993.
- Chelcu, Marius, *Istoria orașelor din Moldova de la jumătatea secolului al XVI-lea până la jumătatea secolului al XVIII-lea. Studii și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.
- Idem, *Mănăstirea Golia: înzeestrările primilor ctitori*, în vol. *Monumentul*, XII, partea I, lucrările Simpozionului național Monumentul-tradiție și viitor, ediția a XII-a, coordonat de Lucian-Valeriu Lefter, Sorin Iftimi, Aurica Ichim, Iași, Editura Doxologia, 2011.
- Idem, *Tătărași, locuire la marginea orașului pe moșie mănăstirească*, în *Românii și Creștinătatea Răsăriteană (secolele XIV-XX)*, Iași, Editura Doxologia, 2021.
- Idem; Chelcu, Cătălina, *Mănăstirea Golia: reper al organizării spațiului urban*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, XLVIII, 2011.
- Cheptea, Stela, *Șase veacuri de istorie*, în vol. *Catedrala romano-catolică din Iași*, Iași, Editura Presa Bună, 2005.
- Cihodaru, Constantin; Platon, Gheorghe, coord., *Istoria orașului Iași*, vol. I, Iași, Editura Junimea, 1980.
- Ciofu, Valerian, *Talerul de aur al lui Nicoară, mare vornic al Țării de Sus a Moldovei de la începutul secolului al XVII-lea*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, LXX-LXXIV, nr. 124-128, 1976-1980.
- Ciubotaru, Mircea, *„Misterele” onomastice ale Iașilor*, vol. I-II, București, Heidelberg, Dark Publishing, Herlo Verlag UG, 2021.
- Constantinescu, Dumitru, *Lucruri noi despre arhitectura și pictura mănăstirii Golia. Discuții fără clișee*, în „Cercetări istorice”, XIII-XVI, nr. 1-2, 1937-1940.
- Corfus, Ilie, *Odoarele Movileștilor rămase în Polonia. Contribuții la istoria artei și a prețurilor*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 25, nr. 1, 1972.
- Costăchescu, Mihai, *Iașii în călători și cronicari străini*, în „Ioan Neculce”, fasc. 3, 1923.
- Costea, Constanța, *Despre reprezentarea Sfântului Ioan cel Nou în arta medievală*, în „Revista Monumentelor Istorice”, LXVII, nr. 1-2/1998.

- Curinschi, Gheorghe, *Monumente de arhitectură din orașul Iași*, București, Editura Meridiane, 1967.
- Curinschi-Vorona, Gheorghe, *Istoria arhitecturii în România*, Editura Tehnică, București, 1981.
- Daponte, Chesarie, *Enumerarea bisericilor și mănăstirilor vestite ale Sfintei Marii*, în vol. Erbiceanu, Constantin, *Istoricul Seminarului Veniamin din mănăstirea Socola*, Iași, 1885.
- Erbiceanu, Constantin, *Despre viața și activitatea Mitropolitului Veniamin Costache ca mitropolit al Moldovei*, București, 1888.
- Idem, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iași. Urmată de o serie de documente, de facsimile și de portrete privitoare la istoria națională și bisericească a românilor*, București, 1888.
- Firea, Elena, *Despre un episod uitat din istoria moaștelor Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*, în vol. *Aut via in veniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu*, editori Ovidiu Cristea, Petronel Zahariuc, Gheorghe Lazăr, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.
- Eadem, *Din nou despre fresce și sfinți*, în *Istoria ca interogație. Mariei Crăciun la o aniversare*, editori Carmen Florea, Greta Monica Moron, Cluj-Napoca, Editura Argonaut/Mega, 2020.
- Floareș, Dan, *Câteva observații referitoare la incinta fortificată a Goliei*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Idem, *Petru Șchiopul și epoca sa*, Iași, Editura Vasiliana '98, 2017.
- Franck, Gerd, *Un ctitor și o ctitorie: Ioan Golăi și Mănăstirea Golia*, în vol. *Orașul din spațiul românesc între Orient și Occident. Tranziția de la medievalitate la modernitate*, editor L. Rădvan, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.
- Gherman Elena, *Considerații istorice și arheologice*, în vol. *Istoria Catedralei și a ansamblului metropolitan din Iași*, coordonatori Petronel Zahariuc și pr. Mihai Daniel Isai, Iași, Editura Doxologia, 2021.
- Eadem, *Biserica fostei Mănăstiri Socola*, în vol. *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 1996*, București, INP, 1996.

- Eadem, *Complexul mănăstiresc fortificat de la Socola. Incursiune istorică și arheologică* în vol. *Monumentul*, XII, partea a II-a, volum coordonat de Lucian Valeriu Lefter, Aurica Ichim și Sorin Iftimi, Iași, Editura Doxologia, 2011.
- Eadem, *Lespezile funerare de la biserica Sfântul Gheorghe-Mitropolia veche, Iași*, în „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Regina Maria, III, 2021.
- Eadem, *Un domeniu feudal din ținutul Cârligăturii*, în „Cercetări Istorice”, serie nouă, Iași, XIII, 2007.
- Eadem, *Date istorice și arheologice privind biserica Sfinții Teodori din Iași, jud. Iași*, în vol. *Varia arheologica*, IV, editori D. Aparaschivei, G. Bilavski, L. Bacumenco-Pîrnău, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2024.
- Eadem, Țurcanu, Senica, *Complexul mănăstiresc fortificat de la Socola, jud. Iași – o investigație istorică și arheologică*, în vol. *Monumentul*, XII, partea II, volum coordonat de Lucian-Valeriu Lefter, Aurica Ichim și Sorin Iftimi, Iași, Editura Doxologia, 2011.
- Ghibănescu, Gheorghe, *Spița familiei „Costache” după acte și documente*, în „Ioan Neculce”, IV, 1924.
- Ghika-Budești, Nicolae, *Biserica Golia. Descriere arhitectonică*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, anul XVII, fasc. 41, 1924.
- Goldan, Vasile Lucian, *Mitropolitul Iosif Naniescu. 1875-1902*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021.
- Gorovei, Ștefan S., „Din Purice-Movilă” și „Barnovschi-Moghilă”. Două explicații (nu numai) genealogice, în „Arhiva genealogică”, III (VIII), nr. 3-4, 1996.
- Idem, *Adevărata identitate a unei broderii liturgice din tezaurul Mănăstirii Putna*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Idem, *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006.
- Idem, *Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou. Noi puncte de vedere*, în vol. *Închinare lui Petre Ș. Năsturel*, volum îngrijit de Ionel Căndea, Paul Cernovodeanu și Gheorghe Lazăr, Brăila, Editura Istros, 2003.
- Guriță, Ioan Augustin, *Gavriil Callimachi. Mitropolit al Moldovei (1760-1786)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.
- Hău, Florin, *Raport privind săpăturile realizate la Catedrala Mitropolitană*, în vol. *Istoria Catedralei și a ansamblului metropolitan din Iași*, coordonatori Petronel Zahariuc și pr. Mihai Daniel Isai, Iași, Editura Doxologia, 2021.

- Iftimi, Sorin, *Curtea Mitropoliei și vecinătățile în secolul al XIX-lea*, în vol. *Istoria Catedralei și a ansamblului metropolitan din Iași*, coordonatori Petronel Zahariuc și pr. Mihai Daniel Isai, Iași, Editura Doxologia, 2021.
- Idem, *Doamna Ecaterina Cercheza și fiul ei, Ștefăniță vodă*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Idem, *Orașul Iași în imagini vechi*, București, Dar Development Publishing, 2020.
- Idem, *Pomelnicele Mănăstirii Golia*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Idem, *Sigilii de doamne și domnițe ale Moldovei*, în „Arhiva Genealogică”, II (VII), 1995.
- Idem, *Un pomelnic necunoscut al mănăstirii Golia. Câteva considerații*, în vol. *Cercetări privitoare la istoria bisericilor ieșene*, Iași, Editura Doxologia, 2014.
- Idem; Ichim, Aurica, *Cronica unei restaurări care a durat jumătate de secol (1898-1948)*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Iliescu, Octavian, *Despre „Talerul de Aur” al marelui vornic Nicoară. Opinii și opinii*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, XXIII, 1, 1986.
- Ion Neculce, *Buletinul Muzeului Municipal din Iași*, fasc. 3, 1923.
- Ionescu, Christian, *Mică enciclopedie onomastică*, București, Editura Enciclopedică Română, 1975.
- Iorga N., *Inscripții din bisericile României*, vol. II, București, 1908.
- Idem, *Viața și faptele Mitropolitului Veniamin Costachi*, București, 1903.
- Idem, *Inscripții și însemnări din bisericile Iașului*, București, 1907.
- *Istoria Catedralei și a ansamblului metropolitan din Iași*, coordonatori Petronel Zahariuc și pr. Mihai Daniel Isai, Iași, Editura Doxologia, 2021.
- *Istoria românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, coord. V. Cândea, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, un corpus editat de Ioan Caproșu și Elena Chiaburu, vol. I, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, 2008; vol. II, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, 2008; vol. III, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, 2008.
- Jumară, Dan, *Biserica Nicoriță cu hramul „Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava”*, în „Ion Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, serie nouă, II-III, 1996-1997.

- Kocoj, Eva, *A Saint defender. The veneration of Saint John the New of Suceava in Bukovina – from history to contemporary culture*, în „Analele Bucovinei”, 2 (53), 2019.
- Lecca, Octav-George, *Familiile boierești române. Istoric și genealogie*, București, 1899, p. 462-469; Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892.
- Luchian, Cătălin, *Reînnoirea Ansamblului Mitropolitan din Iași din timpul Mitropolitului Iustin Moisescu*, în vol. *Istoria Catedralei și a ansamblului metropolitan din Iași*, coordonatori Petronel Zahariuc și pr. Mihai Daniel Isai, Iași, Editura Doxologia, 2021.
- Marinescu, Florin, *Mănăstirea Golia în arhiva Vatopedului. Egumenii, privilegiile, moșiile și metoacele*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Idem; Mertzimekis, Nikolaos, *Eremia Movilă și ajutorul acordat unor mănăstiri de la Muntele Athos*, în vol. *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, vol. II, *Ieremia Movilă, Domnul. Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006.
- Mârza, Mihai, *Istoria catedralei din Iași de la punerea fundațiilor până la planurile de restaurare din anul 1879*, în vol. *Istoria Catedralei și a Ansamblului mitropolitan din Iași*, Iași, Editura Doxologia, 2021.
- Melchisedec, Episcopul Romanului, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885.
- Meteș, Ștefan, *Contribuții nouă privitoare la familia boierească Buhuș*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, III, seria VII, București, 1927.
- Mohlemkamp, Renate, *Contribuții la istoria orașului Iași în secolele XIV-XV*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, XXI, 1984.
- Monu, Elena, *Familia Costache. Istorie și genealogie*, Bârlad, Editura Sfera, 2011.
- Năstase, Dumitru, *Coroana împărătească a lui Vasile Lupu*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Idem, *Din nou despre coroana lui Vasile Lupu*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Olteanu, Ștefan, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, III, 1959.

- Papacostea-Danielopolu, Cornelia; Demeny, Lidia, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană. Secolele XVII-XIX*, București, Editura Eminescu, 1985.
- Pavlescu, Eugen, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii ortodoxe române*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, 1981.
- Peksa, Iuliu, *Zolkiewski și expediția doamnei Elisabeta Movilă în Moldova în anul 1615-1616* în „Revista Istorică”, nr. 1-3, 1928.
- Pîrnău, Ludmila; Cordoș, Cristina; Hriban, Cătălin; Aparaschivei, Dan; Lie, Marian, Bilavski, George; Minea, Bogdan, *Iași, jud. Iași, Punct: Biserica „Intrarea Maicii Domnului în Biserica” – Vovidenia*, în: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, campania 2021, a LVI-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, 26–28 mai 2022*, Oradea, p. 536-541.
- Popa, Radu, *Câteva observații asupra mănăstirii Golia din Iași*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, seria Artă plastică, tom 13, nr. 2, 1966.
- Idem, *Mănăstirea Golia*, București, Editura Meridiane, 1966.
- Porcescu, Scarlat, *Catedrala Mitropolitană din Iași*, Iași, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1977.
- Pungă, Gheorghe, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994.
- Pușcașu, N. N.; Pușcașu, Voica Maria, *Biserica „Sf. Sava” din Iași. Monografie arheologică*, Iași, Editura Trinitas, 2005.
- Idem, *Biserica Sf. Gheorghe – „Mitropolia veche” din Iași*, în vol. *Monumentul*, vol. XIII, partea 1, coordonat de M. Ciubotaru, Aurica Ichim, Sorin Iftimi, 2012.
- Idem, *Mărturii de civilizație și urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iașilor*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă”, nr. 2, 1983.
- Pușcașu, Voica Maria, *Actul de ctitorie ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Vremea, 2001.
- Eadem, *Mănăstirea Probota. Arheologie și istorie*, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2013.
- Eadem, *Biserica Sfântul Nicolae din Bălinești. Observații și constatări*, în „Analele Putnei”, XI, 2015.

- Eadem, *Cercetări arheologice în municipiul Iași, 1975-1992*, în „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Regina Maria, I, 2019.
- Eadem, *Mănăstirea Galata – Note asupra rezultatelor cercetării arheologice efectuate în anul 1963* în „Cercetări Istorice”, serie nouă, XL, 2021, p. 145-172.
- Eadem, *Cercetări arheologice la biserica mănăstirii Probota*, în „Revista Monumentelor Istorice”, LXVI, tom 1-2, 1997.
- Eadem; Gherman, Elena, *Cercetări arheologice efectuate la biserica Mănăstirii Golia*, în vol. *Mănăstirea Golia, 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu. Studii și documente*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Idem, *Cercetări arheologice efectuate la Biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”, satul Stroești, comuna Todirești, jud. Iași*, în „Cercetări Istorice”, XVI, 1997.
- Nicolae. N. Pușcașu, Voica Maria Pușcașu, *Biserica Sfântul Sava din Iași. Monografie arheologică*, Iași, Editura Trinitas, 2005.
- Racu, Bogdan, *Sfântul Ierarh Iosif cel Milostiv, Mitropolitul Moldovei. Din file de istorie în pagini de Sinaxar*, Iași, Editura Doxologia, 2018.
- Rădvan, Laurențiu, *Drumuri de țară și drumuri de oraș în Țara Românească*, în vol. *Orașul din spațiul românesc între Orient și Occident*, editor Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.
- Idem, *Noi contribuții privitoare la originea și activitatea arhitectului Johann Freywald*, în „Analele Științifice ale «Universității Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, s.n., Istorie, tom LXVIII, 2022.
- Idem, *Noi perspective asupra relațiilor dintre mănăstiri și orașe: cazul mănăstirii Sf. Ioan Zlataust din Iași*, în „Historia Urbana”, XXIII, 2015.
- Idem, *Orașele din Țările Române în evul mediu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.
- Idem; Ciobanu, Mihai Anatolii, *Orașul Iași și surprizele Bibliotecii de Stat din Berlin: un plan polonez din 1686 și o versiune germană a planului din 1739*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. XLIII, 2025.
- Idem, *Planurile orașului Iași în arhive străine*, București, Heidelberg, Editura Dar Publishing & Herlo Verlag UG, 2020.
- Rădvan, Laurențiu; Melinte, Andrei, *Alimentarea cu apă în orașul Iași: influențe, rețea, tehnologie (secolul al XVII-lea – jumătatea secolului al XIX-lea)*, în „Historia Urbana”, tomul XXV, 2017.

- Rădvan, Laurențiu; Rădvan, Mihaela, *Cu privire la organizarea spațiului urban în Țara Moldovei în evul mediu*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, Istorie, LIX, 2013.
- Sava, Aurel, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, Fundația regelui Carol I, 1937.
- Stoicescu, Nicolae, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, Editura Științifică, 1971.
- Idem, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică, București, 1971.
- Idem, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, Direcția PCN, 1974.
- Stoide, Constantin A., *Prima domnie moldovenească a lui Gheorghe Duca vodă*, în „Revista Istorică Română”, XV, fasc. 1, 1945.
- Suțu, Rudolf, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, 1928.
- Székely, Maria Magdalena, *Ctitorii cei vechi ai Goliei*, în vol. *Mănăstirea Golia, 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu. Studii și documente*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Eadem, *Ctitorii cei vechi ai Goliei*, în vol. *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (Studii și documente)*, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Eadem, *Portret de doamnă cu ibovnic. Anastasia Duca*, în vol. *Grădina Rozelor. Femei din Moldova, Țara Românească și Transilvania (sec. XVII-XIX)*, București, Editura Academiei, 2015.
- Eadem, *Portret de jupâneasă cu pandantiv. Todosia Nicorițoaia*, în vol. *Grădina Rozelor. Femei din Moldova, Țara Românească și Transilvania (Sec. XVII-XIX)*, București, Editura Academiei, 2015.
- Vasilache, Vasile, *Strălucit Mitropolit al Moldovei*, București, 1940.
- *Viața Sf. Ioan cel Nou de la Suceava scrisă în limba slavonă de Mitropolitul Grigorie Țamblac și tradusă de Prea Sf. Sa Episcop Melchisedec*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, 2, fasc. 1, 1884.
- Vitcu, Dumitru, *Precursori ai modernizării societății românești: Carol Mihalic de Hodocin*, Iași, 2015.
- Zahariuc, Petronel, *Începuturile Catedralei Mitropolitane din Iași – Contribuții la istoria Mitropoliei și a Catedralei Mitropolitane din Iași de la mijlocul secolului al XVI-*

lea până la mijlocul secolului al XVIII-lea, în vol. *Istoria Catedralei și a Ansamblului Mitropolitan din Iași*, editat de Petronel Zahariuc și Daniel Isai, Iași, Editura Doxologia, 2021.

- Idem, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003.
- Zotta, Sever, *Mănăstirea Golia. Schiță istorică*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal”, fasc. 5, 1925.
- Idem, *Știri noi despre Movilești*, în „Arhiva genealogică”, anul II, octombrie – decembrie, 1913.